

Dokuz Eylül Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Felsefe Bölümü

Eski Çağ'da Felsefe
“Sokrates öncesi felsefe” kavramı üzerine¹
Doç. Dr. Doğan Göçmen

-Taslak-

“Batı felsefesi” olarak tanımlanan felsefi geleneğin başlangıcı olarak görülen Eski Çağ Yunan felsefesinin ilk dönemi (M.Ö. 600 - 400) anlatılırken genellikle “Sokrates öncesi felsefe” kavramı kullanılır. Bir de buna açıkça adı konmadan alternatif olarak kullanılan “İyonya felsefesi” kavramı vardır. Bilimsel araştırmalar bugün artık “Sokrates öncesi felsefe” kavramının yanıltıcı bir kavram olduğundan hareket etmektedir. Bu nedenle “Sokrates öncesi felsefe” kavramı yerine söz konusu dönemdeki felsefi gelişmeyi betimlemek için “İyonya felsefesi” kavramı önerilmektedir. Fakat bu bağlamda konuya daha çok ‘pragmatik’ yaklaşp, “Sokrates öncesi felsefe” kavramı artık iyice yaygınlık kazandığı için, kavramının içermiş olduğu normatif anlam(lar)ı üstlenmeden onu sadece bir “isim” olarak kullanmayı önerenler de vardır.

Fakat bir kavramı tarihsel içermelerinden ve normatif anlam(lar)ından, kısacası içeriğinden tam olarak soyutlayarak sadece formal ya da sembolik anlamda kullanmak mümkün değildir. Bu nedenle kullandığımız kavramlarımızın mümkün olduğu kadar gerçeğe en uygun olanlarını kullanmak en doğrusudur. Zira kavramlarımız hakikati düşüncede temsil eden kuramsal araçlarımızdır. Bize hakikate teorik bir bakış kazanma olanağı sunarlar ve böylelikle hakikatin teorik elde edilmesinde vazgeçilmez biricik araçlarımızdır. Bu nedenle kavramları kullanırken içeriği doğruya en yakın olan, hakikati en iyi yansıtan kavramları tercih etmek, yapılabilecek en doğru şeydir. Bu nedenle bu hem yanıltıcı hem de Avrupa merkezci bakış açısının ifadesi olan “Sokrates öncesi felsefe” kavramının yerine çok daha az sorunlu olan “İyonya felsefesi” kavramını kullanmak en doğrusudur. Şimdi bunu biraz daha ayrıntılı olarak gerekçelendirmeye çalışalım.

“Sokrates öncesi felsefe” kavramının kökeni ve anlamı

“Sokrates öncesi felsefe” kavramı neden yanıltıcı ve yanıltır ve “İyonya felsefesi” neden daha uygundur?

“Sokrates öncesi felsefe” kavramı ile M.Ö. 600 ile 400 yılları arasında merkezi Milētos ve Ephesos olan İyonya’da geliştirilmiş olan felsefeyi, bir kavram altında toplamak için kullanılmıştır. Kavramın Ortaçağ’da yaygın olan *ante Socratem* (Sokrat öncesi) kavramından türetildiği iddia edilse

---

¹ Bu çalışma Adıyaman Üniversitesi Sosyoloji ve Tarih bölümlerinde 2010-2011 öğretim yılının değişik dönemlerinde değişik sınıflarda verdiği felsefe ders notlarından uyarlanmıştır. Derste bana son derece canlı tartışmalarda düşüncelerimi geliştirme fırsatı sunan tüm öğrenci arkadaşlarıma teker teker teşekkür ederim.

de, 18. yüzyıldan önce kullanıldığı belgelenememiştir. Söz konusu döneme dair felsefeyi kapsamak için “Sokrates öncesi felsefe” kavramından önce “Attika öncesi dönem felsefesi” kavramı da kullanılmıştır. Fakat bu kavramdan, muhtemelen çok dar bir alanı kapsadığından, daha sonra vazgeçilmiştir.

“Sokrates öncesi felsefe” kavramı ilk olarak 19. yüzyılda yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. İlk olarak F. D. E. Schleiermacher tarafından önerilmiştir. Hermann Diels’in *Fragmente der Vorsokratiker (Sokrates Öncekilerin Fragmanları)* adlı devasa klasik çalışmasının 1903 yılında yayınlanmasından sonra kavram yerleşmiştir ve bugün birçok eleştiriye karşın hala kullanılmaktadır.

Fakat kavramın bugün artık son derece sorunlu olduğundan hareket edilmektedir. Örneğin “Sokrates öncesi felsefe” kavramı ile kastedilen M.Ö. 600 ile 400 arasındaki döneme ait felsefeyi araştıran uluslararası alanda alanının saygın uzmanlarından olarak kabul edilen Jaap Mansfeld’in işaret ettiği gibi, kavram, her bakımdan son derece sorunludur. Bu nedenle Mansfeld kavramın kullanılmamasının çok daha iyi olacağını düşünse de, kavram yerleşmiş olduğu ve yeni bir isim aramanın harcanacak çabaya değmeyeceğini düşündüğü için, kavrama derin bir anlam atfetmeden “isim” olarak kullanılmasını önermektedir.²

Fakat sorun sadece bir isim arama sorunu değildir. Bu kavram zorunlu olarak tarihsel olarak oluşmuş bazı normatif anlamları içermektedir. Bu nedenle kavramın sadece “isim” olarak kullanılması mümkün değildir. Ayrıca bu kavram İyonya felsefesinin olduğu coğrafyayı belirsizleştirmektedir. Konuya biraz daha ayrıntılı olarak bakalım.

“Sokrates öncesi felsefe” kavramının sorunları nelerdir?

“Sokrates öncesi felsefe” kavramının sorunlu olmasının birçok nedeni vardır. Bir; bu kavram ile İyonyalı filozofların Sokrates’ten (M.Ö. 470 - 399) önce yaşadığı ima edilmektedir ki bu doğru değildir. Kavram Milētoslu Thales (M.Ö. 624 –546) ile başlayan ve Demokritos’a (M.Ö. 460 - 370) kadar uzanan ve peş peşe gelen bir dizi filozofu kapsamaktadır. İyonya felsefe tarihine damga vurmuş filozofların bazıları doğrudan Sokrates ile aynı dönemde yaşamıştır. Örneğin yukarıdaki tarihlerden de anlaşılacağı gibi Demokritos bunlardan birisidir.

Bu durumda Schleiermacher’in önerdiği şekilde kavramı kullanılmaya devam edersek, bu, Sokrates’in çağdaşlarının ortaya koyduğu felsefe kuramını da Sokrates öncesi döneme ait felsefe kuramlarına dâhil edileceği anlamına gelmektedir. Bunun sonucu olarak da bu kavramla sadece belli bir tarihsel dönemin geride bırakıldığı ve yenisinin başladığı ima edilmiş olmuyor, bu kavramla, yani Sokrates’in felsefi öğretisiyle aynı zamanda belli bir felsefi düşünüm biçiminin de aşıldığı ima edilmiş oluyor. Bu ise her bakımdan sorunlu ve birçok bakımdan yanlış bir çıkarım olur.

İki; İyonya felsefesi, “Sokrates öncesi felsefe” olarak tanımlanınca, sanki onun ihmal edilmesi mümkünmüş gibi bir izlenim uyanmaktadır –ki Nietzsche çoktan böyle bir iddiada bulunmuştur bile. Oysa İyonya felsefesi mitostan logosa geçişi sağlamıştır. Bilimler ve felsefe tarihinde bir çığır açmıştır. Böylece İyonyalı filozoflar bilimsel olanın ne olduğuna dair vazgeçilmez bir kıstas vermiştir elimize. Bu nedenle bu ‘ilk düşünürlerin’ ortaya koymuş olduğu felsefi düşünceler kesinlikle ihmal edilemez. Tersine gerekçelendirmeye çalıştıkları birçok düşünüm biçimi örneğin Platon’dan, hatta Aristoteles’ten çok ileridir. Burada en başta örneğin

² Jaap Mansfeld (yay.), *Die Vorsokratiker (Sokrates Öncekileri)*, Yunanca/Almanca, Philipp Reclam Jun., Stuttgart, 1983, ss. 9/10.

İyonyalı filozofların mitos'u felsefenin dışına itmesine karşın hem Platon'un hem de Aristoteles'in birçok bakımdan mitosu geri döndüklerini görüyoruz. Önceki berikinden çok çok daha fazla.

Üç; ikinci noktaya yakından ilgili olan ve Cicero'dan beri ileri sürüle gelen iddiaya göre, Sokrates ile felsefe tarihinde bir dönüş olmuştur, yeni bir dönem başlamıştır. Yani Cicero'nun iddiasına göre, Sokrates felsefeyi gökyüzünden yeryüzüne indirmiş ve felsefenin merkezine metafiziksel bir ilke yerine insanı koymuştur.³ Konuya yakından bakalım.

Felsefede “Sokratesçi dönüş” iddiasının sorunları

Birincisi; İyonyalı filozofların başlıca konusu kuşkusuz doğadır. Fakat onların konusu sadece doğa değildir. Onlar doğayı tartışırken evreni ve -günümüz felsefecilerin kavramını pek sık kullandığı fakat ne anlama geldiğini pek azının bildiği- varlığı, varlığın anlamını tartışmışlardır. Bu tartışmaların merkezinde olan soru, bu elbette insanın evrendeki yeri ve anlamına dairdir.

İyonyalı filozofların tartışmalarının ve derin düşüncelerinin merkezinde doğal olguların açıklanmasına, dünyanın ve evrenin kökenine ve kökensel niteliğine dair birçok soru bulunmaktadır. Fakat bu, onların felsefi düşüncülerinin merkezinde insanın bulunmadığı anlamına gelmemektedir. İyonyalı filozofların yaptığı gibi evrenin bütünlüğünü ve anlamını araştırmak demek aslında insanın evrendeki yerini ve varlığının anlamını araştırmak demektir. Zira evreni araştırmak ve anlayabilmek, evrene bir anlam verebilmek aslında doğrudan insanın evrende varlığına anlam verebilmek çabasıyla doğrudan ilgilidir elbette. Onlar doğayı araştırırken, evrende ilk bakışta görülen çokluğun birliğini araştırırken, yaptıkları, öbürü/doğa üzerinden insanı ve insanın evrendeki yerini dolayısıyla insanın varlığının ve yaşamının anlamını araştırmaktan başka ne anlama gelebilir ki? Dolayısıyla bu konular aynı zamanda doğrudan ahlak felsefesini ilgilendiren konulardır. O halde, İyonyalı filozofların felsefi düşüncülerinin merkezinde ilk bakışta görünmese de aslında insan vardır.

İyonyalı filozofların felsefenin merkezine insanı doğrudan koyabilmeleri için önce hâkim olan mitos'tan logosa, yani doğanın ve doğal olguların birtakım mitolojik öykülerle, hikâyelerle ve masallarla açıklanmasından doğaya içkin akla dayalı açıklamalara geçilmesi gerekiyordu. Bu, kader ve yazgı tahayyülünden kurtulup insanı edimlerinin öznesi, dolayısıyla sorumlusu olarak kurgulamanın ve kurmanın önkoşuluydu. Bu nedenle İyonyalı filozoflar, doğayı açıklamaya, doğanın ve evrenin birliğini ve bütünlüğünü açıklamaya yönelmekle felsefi düşüncülerinin merkezinde doğrudan insan ve insanın ahlakla ilgili soruları bulunan ahlak felsefesinin yolunu hazırlamışlardır. Daha dorusu doğayı araştırıp evreni temellendirmeye çalışırken aynı zamanda ahlak felsefesini de beraber kurmuşlardır.

İkincisi; İyonyalı filozofların ahlak üzerine düşünce geliştirmediği çok doğru değildir. Zira özellikle Heraklitos'un ve atomcu materyalist filozofların hepsinin konusu aynı zamanda ahlaktır. Hemen hepsinin eseri, bize eserlerine dair ulaşan bilgilere bakınca görüyoruz ki bütünlüklü bir dünya tasarımıyla ilgilidir. Başka türlü olması da mümkün değildir.

Üçüncüsü; İyonya felsefenin ikinci dönemine dâhil edilen Sofistlerin hepsi aynı zamanda birer ahlak filozofudur ve -bu çok daha önemlidir- bize felsefenin kaba tarihinin öğretmeye çalıştığının tersine Sokrates de Sofistlerle çok şey paylaşmaktadır. Felsefe mitosa karşı ortaya çıkmıştır ama ne yazık ki tarihinde birçok mitos üretilmiştir. Felsefe tarihinde bir “Sokrat dönüşü” veya “Sokrat sıçraması” olduğu iddiası da bu mitoslardan biridir.

³ M. T. Cicero, *Tusculanae disputationes (Tuskulum Tartışması)*, Latince/Almanca, çev. ve yay. Ernst Alfred Kierfel, Philipp Reclam Jun., Stuttgart, 1997, s. 387 (kitap 5, § 10).

Sonuç yerine

Yukarıda sergilemiş olduğum düşüncelerden dolayı “Sokrates öncesi felsefe” kavramı yerine “İyonya felsefesi” kavramını tercih ediyorum. Tabii “İyonya felsefesi” kavramının da sorunları var. Fakat bunlar “Sokrates öncesi felsefe” kavramı kadar vahim değildir. “Sokrates öncesi felsefe” kavramı altında toplanan filozofların hepsi İyonyalı değildir. Bu bir sorundur kuşkusuz. Fakat bu filozofların hemen hepsi İyonyalı (Milētoslu) Thales ile başlayan ve yine Milētoslu Anaximander tarafından sistematik ve yazılı hale getirilip geliştirilen felsefenin soru ve sorunlarına yanıt aradıkları için hepsi bu kökene dayanmaktadır denebilir. Bu nedenle bu filozofların hepsini felsefe bağlamında “İyonya felsefesi” kavramı altında toplamak çok yanlış olmayacaktır. Böyle yaparsak en azından “Sokrates öncesi felsefe” kavramı kadar sorunlu olmayacaktır.

Mansfeld’in işaret ettiği gibi “İyonyalı filozofların” (Mansfeld “Sokrates’ten öncekiler” diyor) önemi, felsefenin onlarla başlamış olup olmaması değildir. Felsefi literatürde bu konu tartışılmaktadır ve felsefenin Thales ile başlamadığını ileri sürenler bile vardır. İyonyalı filozofların önemi, belki de insanlık tarihinde ilk defa bilimin ve felsefenin, bilimin oluşmasının ve bilimsel yöntemin temel sorularını son derece tutarlı ve cesur bir şekilde sormuş olmalarıdır.

Bununla felsefenin ve bilimlerin bugün karşı karşıya olan sorulara yanıtın İyonya felsefesinde bulunabileceğini ileri sürmüş olmak istemiyorum elbette. Mansfeld’e göre böyle bir yaklaşım, meseleyi “romantikleştiren geriye bakışa” ve dolayısıyla “mistikleştirme”ye götürecektir. Nedir o halde İyonyalı filozofların tarihsel kazanımı? Mansfeld’e göre İyonyalı filozofların temel felsefi soruları ilk defa sormalarının yanında, onları bu soruları sormaya götüren temel bir duruş vardır. Mansfeld’e göre bu, bugün de her gün yeniden ve yeniden kazanılması gereken “*eleştirel akla dayılı duruş*”tur.⁴ Bunun ne anlama geldiğini, İyonyalı filozofların sordukları soruların ne olduğuna ve bunlara nasıl bir yanıt vermeye çalıştıklarına yakından bakınca görmek mümkündür. İlerleyen derslerimizde bunu göstermeye çalışacağım.

Kullanılan Kaynaklar

Wilhelm Capelle (yay.), *Die Vorsokratiker (Sokrates Öncekiler)*, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1963.

Walther Kranz, *Die griechische Philosophie (Yunan Felsefesi)*, Verlag Schibli-Doppler, Birsfelden-Basel, (1955?).

Jaap Mansfeld (yay.), *Die Vorsokratiker (Sokrates Öncekiler)*, Yunanca/Almanca, Philipp Reclam Jun., Stuttgart, 1983.

⁴ Mansfeld, age., s. 9 (vurgular Mansfeld’e aittir).